

Cuprins

Nemuritorul	5
Mortul	26
Teologii	34
Povestea războinicului și a captivei	46
Biografia lui Tadeo Isidoro Cruz (1829-1874)	52
Emma Zunz	57
Casa lui Asterión	66
Cealaltă moarte	70
Deutsches Requiem	80
Căutările lui Averroes	90
Zahirul.....	102
Scriptura zeului	115
Abenjacán el Bojarí, ucis în labirintul său	122
Cei doi regi și cele două labirinturi	134
Așteptarea	136
Omul din prag	142
Aleph	150
<i>Epilog</i>	171

Căutările lui Averroes

*S'imaginant que la tragédie n'est
autre chose que l'art de louer.*

(Ernest Renan,
Averroès, 48 [1861])

Abulgualid Muhammad Ibn-Ahmad ibn-Muhammad ibnRuhsd (un secol întreg va trebui să se scurgă pentru ca acest lung nume să ajungă la forma Averroes, trecînd prin Benraist și prin Avenryz, prin Aben-Rassad și Filius Rosadis) redacta cel de-al unsprezecelea capitol al operei sale *Tahafut-ul-Tahafut* (*Distrugerea Distrugerii*), în care se susține, împotriva părerii ascetului persan Ghazali, autor al lucrării *Tahafut-ul-falasifa* (*Distrugerea filozofilor*), că divinitatea nu cunoaște decît legile generale ale universului, cele privitoare la specii, nu și la individ. Scria cu lentă siguranță, de la dreapta la stînga; deprinderea de a alcătui silogisme și de a înlănțui ample paragrafe nu-l împiedica să perceapă, ca pe o liniștitoare bunăstare, răcoroasa și vasta casă care-l înconjura. În penumbra tihnită a încăperii alăturate uguiau duios porumbeii; dintr-un patiu nevăzut se auzea susurul unei fîntîni; ceva în carnea lui Averroes, ai cărui strămoși veneau din străfundul pustiuilor arabe, mulțumea cu recunoștință acestei statornicii a apei. Jos erau grădinile,

livada; jos, Guadalquivirul cel fără răgaz, iar mai departe, neprețuita Córdoba, complexă și delicată miniatură, cu nimic mai puțin strălucită decât Bagdadul sau decât faimosul Cairo, iar jur-împrejur (Averroes simțea și asta) se întindea către zări pământul Spaniei, unde se află puține lucruri, dar unde fiecare lucru pare să se fi statornicit în mod definitiv și etern.

Pana alerga pe hîrtie, argumentele se înlănțuiau convingătoare, dar o ușoară preocupare umbrea fericirea lui Averroes. Nu era pricinuită de *Tahafut*, lucrare fortuită, ci de o problemă de ordin filologic, legată de monumentală operă care avea să-l justifice în fața oamenilor: comentariul operei lui Aristotel. Acest grec, izvor al oricărei filozofii, fusese dăruit oamenilor pentru a-i învăța tot ceea ce se poate ști; să interpreteze cărțile lui așa cum ulemii interpretează Coranul era dorința cea mai fierbinte a lui Averroes. Puține fapte va fi înscris istoria care să fie mai frumoase și mai patetice decât această consacrare a unui medic arab gîndurilor unui om de care-l despărțeau paisprezece secole; dificultăților intrinsece trebuie să le adăugăm faptul că Averroes, necunoscător al limbii siriene și al celei grecești, lucra pe traducerea unei traduceri. În ajun, două cuvinte îndoielnice îl opriseră în loc încă de la începutul *Poeticii*. Aceste cuvinte erau *tragedie* și *comedie*. Le întîlnise cu ani în urmă, în cea de-a treia carte a *Retoricii*; nimeni, în lumea Islamului, nu bănuia cam ce-ar putea să însemne. În zadar cercetase paginile lui Alexandru din Afrodizia, în zadar confruntase versiunea nestorianului Hunain ibn-Ishaq cu cea a lui Abu-Bashar Mata. Aceste două cuvinte misterioase apăreau

la fiecare pas în textul *Poeticii*; cu neputință să le ocolești.

Averroes lăsă din mână pana. Își spuse (fără prea mare convingere) că ceea ce căutam se află de obicei foarte aproape de noi, puse deoparte manuscrisul la care lucra și se îndreptă spre raftul unde se înșiruiau, copiate de calligrafi persani, multe volume ale *Mohkam*-ului lui Abensida cel orb. Ar fi fost ridicol să-și închipuie că vreunul dintre ele rămăsese neconsultat, dar se simți tentat de tihnită plăcere de a le mai răsfoi o dată. Din acest divertisment intelectual îl distrase un fel de melodie. Se uită printre zăbrelele balconului; jos, în micuța curte cu pământ bătătorit, se jucau câțiva copii pe jumătate goi. Unul, în picioare pe umerii celuilalt, făcea, fără doar și poate, pe muezinul; cu pleoapele strînse, psalmodia *Nu există alt Dumnezeu în afară de Allah*. Cel care-l ținea pe umeri, nemișcat, era minaretul; al treilea, umil și îngenunchat în praf, reprezenta adunarea credincioșilor. Jocul dură puțin; toți voiau să facă pe muezinul și nimeni nu voia să fie congregația sau turnul. Averroes îi auzi certându-se în dialectul vulgar, adică în spaniola incipientă a plebei musulmane din Peninsulă. Deschise cartea lui Jalil, *Quitah ul ain*, și se gândi cu mindrie că în toată Córdoba (și poate chiar în întregul Al-Andalus) nu mai exista altă copie a desăvârșitei opere în afară de aceasta, pe care emirul Yacub Almansur i-o trimisese din Tanger. Numele portului îi aminti că Abulcasim Al-Ashari, călătorul care abia se întorsese din Maroc, avea să cineze în seara aceea împreună cu el, acasă la Farach, specialistul în citirea Coranului. Abulcasim spunea că ar fi ajuns pină în regatele

imperiului Sin (din China); detractorii săi însă, cu logica aceea specială pe care o conferă ura, jurau că nici nu pusese piciorul în China și că, în templele proprii sale țări, îl hulise pe Allah. Fără doar și poate, avea să dureze câteva ceasuri; Averroes, grăbit, își reluă lucrul. Scrise pînă la lăsarea amurgului.

Acasă la Farach, discuțiile trecură de la incomparabilele virtuți ale guvernatorului la cele ale fratelui său, emirul; apoi, în grădină, vorbiră despre trandafiri. Abulcasim, care nici nu-i privise, jură că nu există trandafiri comparabili cu aceia care împodobesc versurile andaluze. Farach nu se lăsă ademenit; răspunse că învățatul Ibn Qutaiba descrie o minunată varietate a trandafirului etern, care crește în grădinile Indiei și pe ale cărei petale, de un roșu închis, stă scris: *Nu există alt Dumnezeu asemenea lui Allah. Mahomed e Apostolul lui Allah.* Adăugă că Abulcásim va fi cunoscînd, cu siguranță, acești trandafiri. Abulcásim îl privi alarmat. Dacă răspundea că da, toți l-ar fi socotit, pe drept cuvînt, cel mai odios dintre impostori; dacă răspundea că nu, l-ar fi socotit un necredincios. Se hotărî să mormăie că în mîna lui Allah se află cheile tuturor tainelor și că nu există pe pămînt nici măcar o singură rămurea, fie ea verde sau uscată, care să nu fie trecută în Cartea Lui. Aceste cuvinte aparțin unuia din primele versete ale Coranului; le întîmpină un murmur reverențios. Îmbătat de victoria lui dialectică, Abulcasim se pregătea să continue că Allah e desăvîrșit în operele sale și de nepătruns. Atunci interveni Averroes, prefigurînd considerațiile atît de îndepărtate în timp ale unui Hume încă problematic.

— Mi-e mai puțin greu să admit o eroare a învățatului Ibn Qutaiba sau a copiștilor săi decît să admit că pămîntul zămislește trandafiri cu profesiunea de credință.

— Așa este. Mari și adevărate cuvinte, rosti Abulcasim.

— Un călător, aminti poetul Abdalmalik, vorbește de un arbore ale cărui fructe sînt păsări verzi. Mi-e mai puțin greu să cred în el decît în trandafiri cu petalele scrise.

— Culoarea păsărilor, spuse Averroes, pare să faciliteze minunea. În afară de aceasta, fructele și păsările aparțin lumii naturale, în timp ce scrisul e o artă. Trecerea de la frunze la păsări e mai ușoară decît cea de la trandafiri la litere.

Alt musafir protestă cu vehemență cînd auzi că scrisul ar fi o artă, de vreme ce – explică el – originalul Coranului, părintele Cărții Sfinte, e mai vechi decît Creația și se păstrează în ceruri. Altcineva pomeni de Chahiz de Basra, care spunea că „Alcoranul” e o substanță ce poate dobîndi forma unui om sau pe aceea a unui animal, opinie ce pare a fi în concordanță cu părerea celor ce-i atribuie două fețe. Farach expuse pe larg doctrina dreptei credințe. Coranul – spuse el – e unul dintre atributele lui Allah, ca și mila Lui; se așterne pe filele unei cărți, se rostește cu buzele, se zăvorăște în inimă, iar graiul și semnele și scrierea sînt opera oamenilor, însă Coranul este irevocabil și veșnic. Averroes, care comentase *Republica*, se prea poate să fi spus că părintele Cărții e ceva asemănător modelului platonician, însă observă că teologia e o temă cu desăvîrșire inaccesibilă lui Abulcasim.

Alții, care remarcară și ei același lucru, îl rugară stăruiitor pe Abulcasim să le povestească

una dintre minunile văzute. Atunci, ca și acum, lumea era îngrozitoare; cutezătorii puteau s-o străbată, dar și nemernicii, cei care acceptau orice. Amintirea lui Abulcasim era oglinda unor intime lașități. Ce-ar fi putut povesti? În afară de aceasta, i se cereau minuni, iar minunea e, poate, incomunicabilă; luna din Bengal nu e aceeași cu luna din Yemen, dar se lasă a fi descrisă cu aceleași cuvinte. Abulcasim șovăi; apoi vorbi:

— Cel ce străbate ținuturi și orașe, începuse el mios, vede o mulțime de lucruri vrednice de crezare. Acela, să spunem, pe care nu l-am povestit decât o singură dată, regelui turcilor. S-a întâmplat în Sin Kalan (Canton), acolo unde fluviul își varsă apele în mare.

Farach întrebă dacă orașul se află la multe leghe de zidul pe care Iskandar Zul Qarnain (Alexandru Bicornis din Macedonia) l-a ridicat pentru a-i opri în loc pe Gog și pe Magog.

— Pustiuri întregi le despart, răspunse Abulcasim, cu involuntară mândrie. Patruzeci de zile i-ar fi trebuit unei *cáfila* (caravană) pentru a-i zări turnurile, și se spune că tot atâtea pentru a ajunge pînă la el. În Sin Kalan nu știu să existe nici măcar un singur om care să-l fi văzut sau care să fi văzut pe cineva care l-a văzut.

Pentru o clipă, Averroes se simți cuprins de teama de infinit, de spațiu, de materie. Privi grădina simetrică; se simți îmbătrînit, inutil, ireal. Abulcasim continuă:

— Într-o seară, neguțătorii musulmani din Sin Kalan mă duseră într-o casă de lemn pictat în care locuiau o mulțime de oameni. Nu se poate povesti cum era această casă, era mai